

SUVERENITA LIDU 1918 A 2018*

ONDŘEJ PREUSS

„Lid je jediný zdroj veškeré státní moci. Ano, ale jednotlivec nesmí se schovávat za lid a za masu.“

TGM

Abstract: The Sovereignty of the People 1918–2018

The article “The Sovereignty of the People 1918–2018” deals with one of the basic questions of constitutional law. What is the People? How the People could affect the heading of the state? This question is also up-to-date, because of Trump “revolution” or Brexit referendum. In the Czech Republic the 2018 president election seems to be also significant moment. Conclusion of the Article is based on deduction, that it is hazardous to understand “the People” only as an abstract body with no real will and power. Nevertheless, the opposite extreme is also potentially harmful. The People could not be seen as the sum of citizens or even only registered voters in the state.

Keywords: the people; the state; the sovereignty; 1918; First Czechoslovak Republic

Klíčová slova: lid; stát; suverenita; 1918; Československo

DOI: 10.14712/23366478.2018.16

28. října 1918 na území budoucího Československa pronikl chladný vzduch a naměřeno bylo maximálně osm stupňů Celsia. Na Lysé hoře udávali 25 centimetrů sněhu. V tento studený den vznikl nový stát. Začala tím také novodobá éra takzvaných osmičkových roků, tedy pomyslných bašt, o které se soudobá společnost opírá při hledání svého místa v dějinách.¹

Byl to lid, kdo svrhl mocnářství a postupně ustavil republiku? Nebo to byly elity, které využily ducha doby? Kdo je vůbec oním lidem, na který se nejen ústavněprávní dokumenty odvolávají, když legitimují moc ve státě a na který se samozřejmě odvolávají i samotní nositelé dané moci? Jak lid projevuje svou suverenitu? Jak se poučit z ústavodárného momentu v roce 1918 v roce 2018 po prezidentských volbách?

V době volání po přímé demokracii a odvolávání politiků voliči jsou tyto otázky nanejvýš aktuální. Stejně jako otázky spojené s význačnými projevy suverenity lidu, kterých v posledních letech zažíváme ve světě snad až příliš. Vzpomenout můžeme

* Tento článek byl vypracován v rámci programu PROGRES Q04. Autor je odborným asistentem na katedře ústavního práva Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

¹ RANDÁK, Jan. Role českých osmiček a jejich demokratický příběh. *Dějiny a současnost*, roč. 2008, č. 30, s. 16.

jen namátkově tzv. referendum o Brexitu a Trumpovu „revoluci“ v USA v roce 2016 či referendum o nezávislosti Katalánska v loňském roce. Jedná se tedy stále o základní státovédnou, ale i zcela praktickou otázku zejména po právě proběhlých prezidentských volbách, ve kterých opět zvítězil Miloš Zeman, a které údajně společnost rozdělují² a dovršují konec první české republiky,³ jsou tedy snad i novým suverénním momentem vzniku nového českého státu.

Tato stať se zaměřuje pojem lidu a zejména jeho roli v ústavním systému, tedy na základní otázku státovédy. Ostatně jeden z klasických prvků státu podle Georga Jellinka je kromě území a státní moci i politický národ.⁴ Ten bývá v moderním diskurzu ztotožňován s lidem. Kdo konkrétně však lid tvoří a jak se jeho suverenita projevuje, resp. projevovala? Existuje mnoho koncepcí lidu – od zcela abstraktní (lid jako neko-nečná řada generací minulých i budoucích)⁵ až po zcela konkrétní (např. toliko aktuální voliče).⁶ Od toho se pak odvíjí i jeho aktivní či pasivní role v konkrétních „ústavních momentech“.

Chťe nechtě však musíme lid chápat i pragmaticky jako amorfni většinu společnosti, tedy jako aktuálního činitele (oněch „51,36 % voličů“). To se zračí ve veškeré nahotě v době prezidentské kampaně a samotných voleb hlavy státu. Jako kdyby se vtírala volba „lid“ na jedné straně anebo „elita“, „privilegované vrstvy“ či pejorativně „pražská kavárna“ na straně druhé.⁷ Elita a lid by však neměly být oddělné nádoby.⁸ I elita je součástí lidu a je selhání zvláště elity nikoliv lidu, pokud společnost přelomové rozhodnutí zavede na scesti.

Právě historie vzniku Československa v roce 1918 nás učí, že elita, či její část by měla „proti všem“ převzít odpovědnost, resp. se o to pokusit. Nakonec je však lid soudcem úspěch takové snahy. Není tedy hybatelem a již vůbec ne vizionářem, ale arbitrem. Lid je jako voda, teče kudy mu to okolnosti dovolí. Pokud se společnost příliš rozdělí, hrozí že se silný proud natolik rozmělní, že vyschne či zahnjí a lid jako jednotící prvek zanikne. Je to však odpovědnost oné elity, ať už má jakoukoliv podobu.

² Např. rozhovor s Petrem Pithartem. Dostupné online: <https://www.info.cz/volby/prezidentske-volby-2018/delit-volice-na-prazskou-kavarnu-a-venkovskou-hospodu-je-nebezpecne-rika-pithart-23207.html> [cit. 1. 2. 2018].

³ Opakovaná teze Jiřího Přibáně. Dohledatelné např. v jeho aktuálním článku PŘIBÁNĚ, Jiří. Proměna režimu? Dostupné na online: <https://www.novinky.cz/kultura/salon/459739-jiri-priban-promena-rezimu.html> [cit. 1. 2. 2018].

⁴ JELLINEK, Georg. *Všeobecná státovéda*. Praha: J. Laichter, 1906, s. 428.

⁵ Více k tomu např. NOIRIEL, Gérard. *Population, immigration et identité nationale en France, XIXe–XXe siècles*. Ed. 04. Paris: Hachette, 1992.

⁶ Například Josef Alois Schumpeter prozaicky tvrdí, že definici lidu si můžeme vždy vymyslet podle potřeby. Viz k tomu NOVÁK, Miroslav. Popper versus Schumpeter: srovnání dvou neklasických teorií demokracie. *Sociologický časopis*, roč. 39, č. 1, 2003, s. 14.

⁷ Tento pojem je velmi zavádějící. Nicméně je faktem, že „kavárna“ měla a má nezpochybnitelné místo ve vytváření veřejných iniciativ a veřejné diskuzi. Viz k tomu BENDOVI, Eva. *Pražská kavárna*. Praha: Verzone, 2017.

⁸ Václav Pavlíček ovšem poukazuje na plebejský charakter českého národa, když cituje O. Frankenbergera, který připomíná Švehlův projev na Žofině v roce 1909, kdy řekl: „*Vše nám vzali, svobodu i volnost, víru i majetek, poslapali lidská práva, z národa nezbyl tu nikdo, než ušlapáný, utýraný lid venkovský. Ztratili jsme šlechtu, odcizila se nám.*“ PAVLÍČEK, Václav. Aktualnost hodnot a tradic vzniku Československa. *Právnícké listy*, roč. 2017, č. 1.

V roce 1918 se lid a jeho elity staly jedním celkem, ač to vůbec nebyla samozřejmost. V roce 2018 se zdá, že se to nedaří, nemusí to však mít nutně destruktivní důsledky a nelze zatím hovořit o nové revoluci, novém „ústavním momentu“, tedy o příslušném projevu suverenity lidu.

VYMEZENÍ POJMU LIDU

Jak bylo naznačeno výše, pojem „lid“, ve smyslu politický národ je považován za středobod ústavního systému. Podle Jana Kysely pod tímto označením najdeme v různých dobách ty i ony. Někdy se jím míní „politický národ“, tj. privilegované stavy, jindy naopak „čtvrtý stav“.⁹ Obdobně uvažuje i Václav Pavlíček, podle kterého se význam daného pojmu měnil postupem času. Kdysi bylo za lid označováno shromáždění občanů, jindy jen neprivegovaná vrstva nemajetných v protikladu k privilegovaným.¹⁰ Zdeněk Neubauer například rozlišuje dvě pojetí lidu – lidu ve smyslu národním (demos, populus, nation), jehož idea obsahuje rozšíření kolektiva na všechny vrstvy a zdůraznění rovnosti všech členů národa jako rovnocenných složek kolektiva.¹¹ Druhým lidem je pak lid ve smyslu třídním, proletariát, tedy pracující vrstva či třída. Ta se dle Neubauera odpoutala od jednoho národa i státu.¹² Naproti tomu František Weyr pouze lakonicky konstatuje, že obyvatelstvo státu je označováno za národ nebo lid.¹³

Tato členění by napovídala výše uvažované dichotomii mezi lidem a „elitami“, tedy jakými privilegovanými vrstvami. Pokud promlouvá lid, jako např. voliči Donalda Trumpa či zastánci Brexistu, může být lid právě vnímán v opozici vůči privilegovaným vrstvám společnosti.

Druhým pohledem na pojem lid je pohled pragmatický, který najdeme např. u Jana Wintra či Karla Klímy. Tedy lid jako občané,¹⁴ resp. voliči¹⁵. Tato definice má své výhody – je naprosto jednoznačná a právně čistá. Nicméně přeci jen se jeví jako příliš zužující a pro další úvahy nedostačující. Stačí vzpomenout nekalé praktiky některých režimů, které nelegitimně zbavují své občany volebního práva či samotného občanství.¹⁶

⁹ KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. vyd. Brno: Vydalo nakladatelství Doplněk, 2006, s. 26. Blíže se tomuto tématu věnuje Kysela ve své nové monografii. Viz KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, s. 97 a n.

¹⁰ PAVLÍČEK, Václav – HŘEBEJK, Jiří. *Ústava a ústavní řád České republiky: komentář*. 2. dopl. a roz. vyd. Praha: Linde, 1998, s. 57. Ve své nové práci Pavlíček uvádí, že i Tomáš Garrigue Masaryk se v zásadě ztotožnil s názorem, že to byl venkovský lid, který zachoval a udržoval český jazyk a byl jeho nositelem. Český národ tak znovu povstával z plebejských zdrojů. PAVLÍČEK, Václav. Aktualnost hodnot a tradic vzniku Československa. *Právnícké listy*, roč. 2017, č. 1.

¹¹ NEUBAUER, Zdeněk. *Státověda a teorie politiky*. 2. vyd. Praha: J. Laichter, 1948, s. 167.

¹² Tamtéž, s. 168.

¹³ WEYR, František. *Československé právo ústavní*. Praha: Melantrich, 1937, s. 7.

¹⁴ WINTR, Jan. *Principy českého ústavního práva: s dodatkem principů práva evropského a mezinárodního*. Praha: Eurolex Bohemia, 2006, s. 182.

¹⁵ KLÍMA, Karel. *Komentář k Ústavě a Listině*. 2., rozšířené vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009, s. 42.

¹⁶ Lze odkázat např. na tzv. akci Asanace. Tento problém je však veskrze aktuální např. i v zemích EU s výraznou ruskou menšinou.

Václav Pavlíček vymezuje pojem lid, jako produkt idejí Francouzské revoluce.¹⁷ Odkaz na Francouzskou revoluci je více než případný. Lid ve vnímání revolucionářů nebyl množinou Francouzů, ani z národnostního, ani z občanského hlediska. Vždyť v konventu sloužili i poslanci-cizinci, jako např. slavný Thomas Paine či Anacharsis Cloots, kteří měli toliko čestná občanství.¹⁸ Dokud se revoluce nezvrhla, byla vedena myšlenkou lidské sounáležitosti. Z té právě obsah pojmu lid vychází.

O zevrubnější vymezení zkoumaného fenoménu se pokusil Jan Filip. Pod pojmem „lid“ tedy dle Jana Filipa naše ústavní předpisy chápou především takový subjekt, který (relativně) samostatně a nezávisle na vnitřní a vnější moci rozhoduje o mocenských poměrech a postavení jednotlivce na území ČR.¹⁹ Lid se podle něj liší od souhrnu občanů a zejména obyvatel státu, jde o tzv. státní lid, který vytváří celek schopný rozhodnout ano – ne, nikoliv 60 % pro a 40 % proti. Jeho rozhodnutí je závazné pro všechny, rozhoduje jako jeden subjekt, nikoliv 8 milionů jedinců.²⁰

Jan Kysela navazuje s tím, že bychom si měli ujasnit, zda občany (hlasující) považujeme za onen suverénní lid, resp. zda by vlastně i občané hlasující v referendu (faktický, aktuální lid) nebyli jen orgánem další z ustavených mocí (v rámci pravidel a institucí ústavního systému), protože v kvalitě ustavující moci vystupují jen mimo pravidla: ve výjimečných stavech, revolucích atd.

V moderní světové literatuře najdeme taktéž pokusy zachytit význam pojmu lid (the People).²¹ Například dle Hallie Ludsin je lid souhrnem jednotlivců v zásadě formovaný na základě společných znaků (rase, kultuře, jazyku atd.), potřeb a zájmů.²² To by odpovídalo i tezi o „dvojím lidu“, kterou často slyšíme i o sousedním Polsku.

Obecně tak můžeme lid chápat ve dvojím významu. Česká literatura je ovlivněna uvažováním Georga Jellinka, který chápal stát jako korporaci, kde členové státu, národ po stránce subjektivní, jsou souhrnem společníků státu, tj. těch, kdo mají právní nároky na moc státní.²³ V západní literatuře navazující na „otce zakladatele“ Jamese Madisona a Alexandra Hamiltona či naopak francouzské myslitele v čele s J. J. Rousseauem může být lid pojímán abstraktněji.²⁴

Jan Kysela dovozuje, že teoreticky přesvědčivější se jeví odlišení konstitutivního a aktuálního lidu, protože čelí pokušením zaměňovat ustavující moc za projevy veřejného mínění (zčásti i C. Schmitt) či dokonce za politické strany, skrze něž se lid vyjadřuje. Kysela však zároveň upozorňuje na značné riziko „zabstraktnění“ lidu, který se stává

¹⁷ PAVLÍČEK, Václav a kol.: *Ústavní právo a státověda. 1. díl. Obecná státověda.* Praha: Linde, 1998, s. 54.

¹⁸ Viz k tomu BEVILACQUA, Alexander. *Conceiving the Republic of Mankind: The Political Thought of Anacharsis Cloots.* *History of European Ideas*, roč. 38, č. 4, 2012.

¹⁹ FILIP, Jan. *Ústavní právo České republiky.* Brno: Doplněk, 2003, s. 198.

²⁰ Tamtéž.

²¹ Viz např. LUDSIN, Hallie, *Returning Sovereignty to the People.* *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, roč. 46, č. 1, leden 2013 či ARCHIBUGI, Daniele. *A Critical Analysis of the Self-determination of Peoples: A Cosmopolitan Perspective.* *Constellations*, roč. 10, č. 4., 2003 a MILLER, Russell A., *Self-Determination in International Law and the Demise of Democracy?*, *Columbia Journal of Transnational Law*, roč. 41, 2003.

²² LUDSIN, Hallie, *Returning Sovereignty to the People.* *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, roč. 46, č. 1, leden 2013, s. 146.

²³ JELLINEK, Georg. *Všeobecná státověda.* Praha: J. Laichtera, 1906, s. 428.

²⁴ František Šamalík v této souvislosti však upozorňuje i na hegelovskou monstrózní představu lidu jako bezforemné masy. Viz ŠAMALÍK, František. *Suverenita lidu v ideji a v každodennosti ústavního režimu.* *Právník*, roč. 136, č. 7, 1997, s. 509.

jakousi imaginární entitou, a to zvláště tehdy, pokud ústava toho či onoho státu byla přijata bez přímé součinnosti tehdejšího faktického lidu. Tato poznámka je zejména v české realitě velmi případná a nutno dodat, že po prezidentských volbách 2018 ještě více.

SUVERENITA LIDU

„*My nemůžeme sice dnes, poněvadž nejsme ještě konstituantou, ve státní základní zákony vtěliti to, čím žítí chceme. Ale jedno může již dnes národní shromáždění prohlásiti. Všecka pouta, která nás vázala k dynastii Habsbursko-Lotrinské, jsou přervána. (Výborně! Poslanci povstávají, hlučný potlesk.) Konec jest smlouvám z r. 1526 i pragmatické sankci. (Výborně, potlesk.) Dynastie habsburskolotrinská ztratila všechna práva na trůn český. (Tak jest! Výborně! Potlesk.) A my svobodní a volní prohlašujeme, že náš stát československý jest svobodnou československou republikou. (Výborně! Sláva!) Hlučný potlesk.) A abychom doplnili všechno to, pak prosím Vás, abyste prvním presidentem Československé republiky zvolili Tomáše Masaryka. (Výborně! Sláva! Potlesk) Prohlašuji tedy profesora dra. Tomáše G. Masaryka jednohlasně zvoleným presidentem Československé republiky.*“²⁵ Tak zní záznam z jednání tzv. Revolučního národního shromáždění ze 14. listopadu 1918. Lid tehdy souzněl s elitami a „volil“ aklamaci. O sto let později nám prezidentská volba ukazuje značně odlišný obrázek. Suverénní lid promluvil přímo, ve volbách, tedy nezprostředkovaně. Lze to však vnímat, jako dovršení počátku nového státu, nového ústavního systému, tak jak naznačuje Jiří Příbáň?

Abychom na tuto otázku mohli odpovědět, je potřeba ozřejmit, co vůbec pod suverenitou lidu můžeme a máme rozumět. Na jedné straně podle Jana Kysely stojí Schmittovo rázné: „*Suverénem je ten, kdo rozhoduje o výjimce (výjimečném stavu).*“ Na straně druhé je bezpočet pokusů o obsahové určení toho, co suverenita znamená, kdy už (ještě) nějaká entita suverénní je, a kdy již nikoliv (vlastní armáda, měna, hranice..., nepodřízování se cizí vůli...).²⁶ Schmittův výměr je dle Kysely blízký pozdější myšlence Luhmannově, podle níž je suverenita neredukovatelným momentem svévole.²⁷ Např. podle Hallie Ludsina naopak suverenita znamená organizovat vnitřní záležitosti tak, aby byla zajištěna bezpečnost a „obecné blaho“ politického společenství.²⁸

Suverenitu lidu založenou na přirozenoprávní teorii proklamuje již Marsilius z Padovy. Pragmaticky o suverenitě uvažuje Jean Bodin po chaosu náboženských válek

²⁵ Záznam je dostupný na stránkách Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Dostupné online: <http://www.psp.cz/eknih/1918ns/ps/stenprot/001schuz/s001001.html> [cit. 1. 2. 2018].

²⁶ Kysela cituje Schmitta: SCHMITT, Carl. *Politische Theologie: Vier Kapitel zur Lehre von der Souveränität*. 8. vyd., Berlin: Duncker&Humblot, 2004, s. 13. Viz KYSELA, Jan. Politika a právo: úvod do ústavního práva. In: Miroslav Novák a Lubomír Brokl (ed.). *Úvod do studia politiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.

²⁷ Viz k tomu LUHMANN, Niklas. *Sociální systémy: nárys obecné teorie*. 1. vyd. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2006, s. 23. KYSELA, Jan. Politika a právo: úvod do ústavního práva. In: Miroslav Novák a Lubomír Brokl (ed.). *Úvod do studia politiky*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2011.

²⁸ LUDSIN, Hallie. Returning Sovereignty to the People. *Vanderbilt Journal of Transnational Law*, roč. 46, č. 1, 2013, s. 148.

v zájmu panovníka zaručujícího stabilitu pro obchod. Setkáváme se s ní samozřejmě i u myslitelů Francouzské revoluce.²⁹ V současné době se pojem suverenity podle Václava Pavlíčka váže především ke státu. Od suverenity státu odvozuje suverenitu subjektů uvnitř státu – svrchovanost lidu, národa, svrchovanost parlamentu. Jen suverénní stát může zabezpečit svrchovanost zákona jako vyjádření podstaty právního státu.³⁰ Zdá se přitom, že „momenty suverenity lidu“ v poslední době spíše právní stát ohrožují, než by ho posilovaly. Jak píše Jiří Baroš, v éře konstitucionalismu lid přestal chtít být toliko poslušný příkazům panovníka, ale sám se chtěl stát suverénním.³¹ Masaryk k tomu nicméně poznamenal, že demokratismus pojímá princip autority jen eticky: suverenity lidu nesmí být chápána ve smyslu absolutistické suverenity monarchů.³²

Ostatně právě tato otázka se stala předmětem diskuze mezi Vladimírem Klokočkou a Františkem Šamalíkem v 90. letech minulého století, kterou shrnuje Jan Kysela tak, že první vycházel z toho, že suverénní moc lidu zůstává mimo ústavu jako její předpoklad, tj. s možným lockeovským vyústěním ve změnu řádu, druhý měl za to, že zřízením ústavního a právního státu zaniká jako právní kategorie. Kysela však naznačuje, že zdánlivě protikladné pozice si byly bližší, než se mohlo zdát. Klokočka spojoval s ustavující mocí revoluci, patrně nikoliv však v tom smyslu, že by lidu umožňoval legitimně si počínat tyransky; F. Šamalík pojednával o krajním právu na odpor, při jehož realizaci je ovšem lid stále vázán kategoriemi právního státu, takže si nemůže počínat tyransky. Zřejmý rozdíl by tu byl jen tehdy, kdyby byl Klokočkův lid absolutně neomezený, tj. oprávněný nastolit jakýkoliv systém.³³

Již Rousseau si také všímá problému tyranie většiny. To je ostatně středobod této úvahy. Je lid omezen? Tento problém vyplývá z absolutní moci obecné vůle, v níž abstraktní lid vystupuje jako neomezitelný Bůh. Možné napětí mezi obecnou vůlí a jednotlivcem řeší Rousseau tak, že obecná vůle nemůže škodit jednotlivci, neboť ani jednotlivec nemůže škodit svým údům.³⁴ Dle Rousseaua suverén již tím, že je, je vždy vším, čím má

²⁹ Zajímavé je chápání suverenity zmiňované Jiřím Barošem s odkazem na Blandine Kriegel, tedy suverenity jako legalistické (právnícké) koncepce, která dala vzniknout moderním státům díky právníkům na dvoře anglického a francouzského krále v 17. století. Viz BAROŠ, Jiří. Ke zdrojům suverénního státu jakožto politické kategorie. *Časopis pro právní vědu a praxi*. Brno: Masarykova univerzita, 2009. Suverenitou se zabývá ve své nové práci i Jan Kysela – KYSELA, Jan. *Ústava mezi právem a politikou: úvod do ústavní teorie*. Praha: Leges, 2014, s. 138 a n.

³⁰ PAVLÍČEK, Václav. *Suverenita a evropská integrace: k ústavněprávnímu souvislostem vstupu České republiky do Evropské Unie*. 1. vyd. Praha: Vodnář, 1999.

³¹ BAROŠ, Jiří. Cesty k suverenitě lidu: nástin genealogie jednoho konceptu. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 21, č. 1, 2013.

³² MASARYK, Tomáš Garrigue. *Rusko a Evropa: studie o duchovních proudech v Rusku*. Praha: Jan Laichter, 1919, Svazek II, s. 396.

³³ KYSELA, Jan. Ústava ČR jako objekt futurologie aneb proč a jak ústavu (ne)měnit. In: Petr Mlsna. *Ústava ČR – vznik, vývoj a perspektivy*. Vyd. 1. Praha: Leges, 2011. Viz k tomu Klokočka, Vladimír. Ke sporu o pojem suverenity lidu. *Politologický časopis*, č. 2, 1995, KLOKOČKA, Vladimír. Ještě jednou k otázce pozitivního a „nadpozitivního“ práva. *Časopis pro právní vědu a praxi*, roč. 4, č. 4, 1996, ŠAMALÍK, František. Suverenity lidu v ideji a v každodennosti ústavního režimu. *Právník*, roč. 136, č. 7, 1997. Klokočka, Vladimír. *Ústavní systémy evropských států*. Praha: Linde, 2006.

³⁴ Viz k tomu KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. Brno: Doplněk, 2006, s. 56.

býti.³⁵ Je však skutečně možné ponechat moc lidu takto prakticky neomezenou, byť pro případ revoluce? Není tento přístup naivní?

Jindřiška Syllová tvrdí, že suverenita lidu je omezena lidskými právy.³⁶ Na této premise je založena celá přirozenoprávní teorie demokratického právního a ústavního státu, potažmo liberální demokracie.³⁷ Tato práva pak chrání nezávislé instituce, které reprezentují elity. Ideálem je jejich kooperace.

Dle Radoslava Procházky nicméně existuje napětí.³⁸ Pokud je lid opravdu svrchovaný, tak nemůže být omezený právem, které sám vytvořil či nějakou nezávislou institucí případně elitou? Za druhé, pokud svrchovanost lidu reprezentuje parlament jako nositel nejvyššího a nejpřímějšího mandátu, jak může sám podléhat kontrole působnosti jiným orgánem, např. soudem? Na první otázku odpovídá elegantně Paul Kahn (kterého Procházka vzpomíná), podle nějž, když lid jedná jako agens creans politického a právního světa, tehdy existujícím právem není vázáný, protože ho ustanovuje, avšak pokud jedná v hranicích světa, který vytvořil, tehdy právo nepřekračuje, ale realizuje. Ten první okamžik je dobou politické akce, revoluce, změny starého na nový režim, ten druhý čas je časem práva, časem evolučních změn, nikoliv systémových, režimních změn.³⁹ V obou případech však dle mého názoru jedná lid prostřednictvím konkrétních jedinců, konkrétních elit, nikdy tedy není zcela „opuštěn“.

Jedná se nicméně o klasickou otázku vztahu ustavující a ustavené moci. Otázku možného omezení suveréna tzv. klausulí věčnosti.⁴⁰

Domnívám se, že v roce 2018 na rozdíl od roku 1918 jsme pořád v druhém okamžiku, tedy jedná moc ustavená nikoliv v revolučním dění. Lid je tedy stále omezen svým dřívějším výtvořem (ústavou a nezávislými institucemi), resp. výtvořem „elit“, který svým pasivním chováním za posledních 25 let potvrdil a uznal.

Velmi podstatné a zajímavé je v tomto ohledu dělení na participativní a reprezentativní demokracii. James Madison a další Otcové zakladatelé americké republiky neviděli jako primární cíl demokracie skutečné naplnění vlády lidu, spíše pojímali demokracii jako ochranu – před tyranii, před ztrátou svobody.⁴¹ Opět jde o symbiózu „lidu“ a „elity“. V americké debatě se tak objevuje dělení na republiku na straně jedné a demokracii na straně druhé. Otcové zakladatelé jednoznačně preferovali to, co nazývali republikou,

³⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002, s. 28.

³⁶ SLÁDEČEK, Vladimír – MIKULE, Vladimír – SYLLOVÁ, Jindřiška. *Ústava České republiky: komentář*. Praha: C. H. Beck, 2007, s. 16.

³⁷ Viz přelomový článek: ZAKARIA, Fareed. The Rise of Illiberal Democracy. *Foreign Affairs*, roč. 76, č. 6., 1997. Jan-Werner Müller shrnuje tendence ve 20. století, kdy legitimita odvozená od lidových mas naráží právě na tento koncept. MÜLLER, Jan-Werner. *Contesting democracy: political thought in twentieth-century Europe*. New Haven, CT: Yale University Press, 2011.

³⁸ PROCHÁZKA, Radoslav. *Lud a sudcovia v konštitučnej demokracii*. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2011.

³⁹ KAHN, Paul W. *The reign of law: Marbury v. Madison and the construction of America*. New Haven, CT: Yale University Press, 2002.

⁴⁰ Viz k tomu MOLEK, Pavel. *Materiální ohnisko ústavy: věčný limit evropské integrace?*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2014. Sám jsem se tomuto tématu věnoval v knize: PREUSS, Ondřej. *Klauzule věčnosti: je možné odstranit liberální demokracii?* Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2015.

⁴¹ Viz k tomu HAMILTON, Alexander – JAY, John – MADISON, James. *Listy federalistů: soubor esejí psaných na podporu nové ústavy předložené federálním shromážděním 17. září 1787*. Olomouc: UPO, 1994.

a odmítali neomezenou vládu lidu, tedy demokracii v antickém slova smyslu. Tomu odpovídá i smýšlení Vladimíra Čermáka, podle kterého demokracie pojmově představuje vládu lidu, lid jako celek však k této vládě není způsobilý, ba podstatné části lidí je demokracie zcela lhostejná.⁴² Vždy je tedy nutný jednotlivce či jejich skupina, který suverénní moc lidu nasměruje konkrétním směrem.

ZÁVĚR

Ferdinand Peroutka ve svém slavném Budování státu píše, že 28. října 1918 se vynořilo to, co leželo celkem hotovo v lůně doby, hovoří o touze národa po svobodě.⁴³ Tento národ či lid však byl k touze po svobodě přiveden konkrétními lidmi.

Dle mého závěru je nebezpečné „lid“ pojímat jen jako abstraktní činitel, který nikdy neprojevuje svou vůli, jen legitimizuje „nezávislé“ instituce. Poté nelze již hovořit o reálné demokracii a lidé (tedy ne lid v tomto pojetí) mohou jednoduše ztratit jakýkoliv vliv na dění ve státě.⁴⁴

Druhý extrém je však také škodlivý. Lid nemůže být jen „veřejné mínění“, musí obsahovat i „elity“. Ostatně jinak by ani jednat nemohl.

Výše zmiňovaný Jean Jacques Rousseau nevnímá demokracii negativně, v jeho pojetí je v demokratickém státě vládcem skutečně lid, respektive jde o pozitivní naplňování jeho zájmů.⁴⁵ To je podstatou participativní demokracie. Někdy se tedy rozlišuje anglosaský pesimistický důraz na ústavní pojistky (např. důrazné trvání na vládě na čas – omezené volební období) a údajně optimistický pohled francouzský, který věří na rozum a na to, že lid musí disponovat skutečnou mocí, aby prosadil své zájmy.

K tomu lze však dodat, že lid nejedná autonomně. Lid nejedná nikdy sám, vždy ho někdo vede a to je základním momentem jak v roce 1918, tak v roce 2018. Lid je tedy spíše arbitrem směřování elit. Někdy se podaří, aby téměř celá společnost splynula v jeden celek, tak jak tomu bylo v české historii často právě v „osmičkových letech“. Lze vzpomenout třeba i rok 1998 a oslavu hokejového vítězství na olympijských hrách v japonském Naganu. Tehdy skutečně tvořil národ či lid jeden celek i s „elitami“. Snahou elit by mělo být, aby takovýchto momentů bylo co nejvíce, a to i v mnohem podstatnějších otázkách směřování společnosti. Ostatně vzpomínaná „pražská kavárna“ je

⁴² FIALA, Petr – MIKŠ, František. O demokracii. Rozhovor s doc. dr. Vladimírem Čermákem. *Proglas*, roč. 1993, č. 4, s. 58.

⁴³ PEROUTKA, Ferdinand. *Budování státu*. Vyd. 4. Praha: Academia, 2003, s. 5. Václav Pavlíček k tomu uvádí: „V posledních 25 letech jsme byli konfrontováni s tvrzením, že to (ČSR, pozn. autora) byl státní útvar náhodný, umělý, vymyšlený Masarykem a jeho spolupracovníky, založený na falešné a neživotaschopné ideologii a proto nestabilní a předem určený k neúspěchu. Jaká je však skutečnost? Československo bylo novou podobou historické české státnosti odlišující se od minulosti demokratickými principy svého uspořádání a republikánskou státní formou. Jeho územní základ tvořil historický český stát.“ PAVLÍČEK, Václav. Aktuálnost hodnot a tradic vzniku Československa. *Právnícké listy*, roč. 2017, č. 1.

⁴⁴ Viz k tomu zajímavá publikace STREECK, Wolfgang – SCHÄFER, Armin. *Politics in the age of austerity*. Cambridge, UK: Polity, 2013. Vzpomenout je však možné i tzv. tyranii dluhu, o které často hovoří Václav Bělohradský.

⁴⁵ ROUSSEAU, Jean-Jacques. *O společenské smlouvě, neboli, O zásadách státního práva*. Dobrá Voda: Aleš Čeněk, 2002

jen druhem „české hospody“. Nestojí ve skutečnosti v protikladu, jen je třeba dbát na to, co je spojuje, a nikoli na to, co je rozděluje. Lze tedy zopakovat, že v roce 1918 se lid a jeho elity staly jedním celkem, ač to vůbec nebyla samozřejmost. V roce 2018 se sice zdá, že se to nedaří, že existuje určitý protiklad lidu a elit. Na podrobnou reflexi je však ještě brzy a nelze zatím hovořit o nové revoluci, novém „ústavním momentu“, tedy o příslušném projevu suverenity lidu.

JUDr. Ondřej Preuss, Ph.D.
Právnická fakulta Univerzity Karlovy
preuss@prf.cuni.cz